

Verilerle 2021 Yılında Türkiye’de İnsan Hakları İhlalleri

09.12.2021

YAŞAM HAKKI

İnsan hakları savunucuları olarak yaşam hakkı ihlallerine dair yıllardır değişmeyen değerlendirmeler yapmanın tıkanmışlığı içindeyiz. İnsan hakları fikrini referans almaktan tümüyle vazgeçen siyasal iktidarın ekonomiden toplum sağlığına kadar ülkenin tüm meselelerini güvenlik sorunu haline getiren, toplumu kutuplaştıran, şiddeti esas alan, bilhassa da Kürt sorununun ve uluslararası sorunların çözümünde çatışma ve savaşı tek yöntem haline getiren politikaları, 2021 yılında da yaşam hakkı ihlallerinin başlıca sebebinin oluşturmaktadır. Yaşam hakkı ihlalleri, sadece devletin güvenlik güçleri tarafında gerçekleştirilen ihlaller ile sınırlı değildir. Yapısal şiddetin bir ürünü olarak ve/veya üçüncü kişiler tarafından gerçekleştirilen fakat devletin, “önleme ve koruma” yükümlülüğünü yerine getirmeyerek neden olduğu ihlalleri de kapsamaktadır.

İnsan Hakları Derneği (İHD) ve Türkiye İnsan Hakları Vakfı (TIHV) Dokümantasyon Birimi/Merkezi verilerine göre 2021 yılının ilk 11 ayında:

- Kolluk güçlerinin yargısız infazı, dur ihtarına uyulmadığı gerekçesiyle veya rastgele ateş açması sonucu 9 kişi yaşamını yitirmiş, 23 kişi de yaralanmıştır.
- Ülke içinde yaşanan silahlı çatışmalar sonucunda en az 36 güvenlik görevlisi (30’u asker, 1’i polis, 5’i korucu), 80 militan, 3 sivil olmak üzere toplam 119 kişi yaşamını yitirmiştir. Bu dönemde en az 37 güvenlik görevlisi (31’i asker, 4’ü polis, 2’si korucu) ise yaralanmıştır. Ülke dışında ise en az 68 güvenlik görevlisi (63’ü asker, 2’si polis, 3’ü korucu) yaşamını yitirmiş, 31 güvenlik görevlisi de (29’u asker, 2’si polis) yaralanmıştır.
- Güvenlik güçlerine ve veya resmi kurumlara ait araçların çarpması sonucu en az 4’ü çocuk 6 kişi yaşamını yitirmiş, 6’sı çocuk 15 kişi ise yaralanmıştır.
- Mayın ve sahipsiz bomba vb. patlaması sonucu 2’si çocuk 4 kişi yaşamını yitirmiş, 1’i çocuk 5 kişi de yaralanmıştır.
- İHD’nin verilerine göre hapisanelerde hastalık, intihar, şiddet, ihmal vb. çeşitli gerekçelerle en az 22 kişi yaşamını yitirmiştir.
- Irkçı ve nefret içerikli saldırılar sonucu 9 kişi yaşamını yitirmiş, 10’u mülteci/yabancı olmak üzere 29 kişi yaralanmıştır.
- Zorunlu ya da muvazaf olarak askerlik görevini yaparken en az 13 kişi kaza, patlama ve/veya şüpheli bir şekilde yaşamını yitirmiştir.

- İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Meclisi'nin (İSiG) verilerine göre iş kazaları/cinayetleri sonucu Türkiye'de 2021 yılının ilk 10 ayında en az 1853 işçi yaşamını yitirmiştir.
- Erkek şiddeti sonucunda 2021 yılının ilk 11 ayında en az 290 kadın öldürülmüştür.
- Resmi açıklamalara göre 2021 yılının ilk 11 ayında Covid-19 salgını nedeniyle 55.961 kişi yaşamını yitirmiştir. Pandeminin başından bu yana yaşamını yitiren toplam kişi sayısı ise 76.842 dir.
- 2021 yılının ilk 11 ayında Covid-19 salgını nedeniyle 180 sağlık çalışanı yaşamını yitirmiştir.

Türkiye, 2021 yılı içinde de Suriye, Libya ve Kuzey Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi (IKBY) sınırları içinde askeri harekâtlara devam etmiştir. Tespit edilebildiği kadarıyla bu harekâtlar sırasında:

- IKBY sınırları içinde yaşanan çatışmalar sonucu 50 güvenlik görevlisi (49'u asker, 1'i korucu), 4 sivil ve 177 militan olmak üzere toplam 231 kişi yaşamını yitirmiş, 15 asker ise yaralanmıştır.
- Suriye'de yaşanan çatışmalar sonucu 14'ü asker, 2'si polis olmak üzere toplam 16 kişi yaşamını yitirmiş, 12'i asker, 2'i polis olmak üzere 14 kişi ise yaralanmıştır.

Özellikle sınır ötesi operasyonlarda silahlı insansız hava araçları ile yapılan saldırılarda sivillerin yaşam hakkının ihlaline dair ciddi şikayetler bulunmakta ve bu konuda tam bir cezazsızlık pratiği sergilenmektedir.

Hal böyleyken Türk Silahlı Kuvvetleri'nin (TSK) Irak ve Suriye'ye sınır ötesi operasyon yetkisini iki yıl daha uzatmayı öngören Cumhurbaşkanlığı Tezkeresi, tüm itirazlara karşın 26 Ekim 2021 tarihinde TBMM Genel Kurulunda onaylandı.

Kolluk güçlerine bir dış tehlike anında kullanılması gereken ağır silahları toplumsal olaylarda kullanma yetkisinin veren "Türk Silahlı Kuvvetleri, Millî İstihbarat Teşkilatı, Emniyet Genel Müdürlüğü (EGM) Taşınır Mal Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik" 6 Ocak 2021 tarihli Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu yönetmelik aracılığı ile sadece TSK'de olması gereken ağır silahların ülke içindeki yerleşim birimlerinde kullanılması halinde bunun yurttaşlar, diğer canlılar, doğal ve kültürel mekânlar üzerinde kaçınılmaz olarak yol açabileceği tahrip edici etki ve sonuçlarını tahayyül etmek bile son derece kaygı vericidir. Bu yönetmeliğin iptali için İHD tüzelkişiliği ve genel başkanı Danıştay'a dava açmış, açılan davada davacıların dava açma hakkı yoktur diye dava red edilmiş, temyiz üzerine dava Danıştay İdari Dava Daireleri Kurulu'nda devam etmektedir.

İŞKENCE ve DİĞER KÖTÜ MUAMELE

Anayasa'nın ve Türkiye'nin de bir parçası olduğu evrensel hukukun mutlak olarak yasaklamasına ve insanlığa karşı bir suç olma vasfına rağmen işkence olgusu 2021 yılında da Türkiye'nin en başat insan hakları sorunu olmuştur. Denilebilir ki siyasal iktidarın baskı ve kontrole dayalı yönetme tarzı sonucu günümüzde tüm ülke adeta işkence mekânı haline gelmiştir.

Siyasal otoriterleşmeyle ile orantılı olarak devlet erkinin çeşitli kademelerinde yaygınlaşan yasa, kural ve norm denetiminden kaçınma, keyfilik, bilinçli ihmal gibi sebeplerle usul güvencelerinin ihlal edilmesi, gözaltı sürelerinin uzunluğu, izleme ve önleme mekanizmalarının işlevsiz kılınması ya da bağımsız izleme ve önlemenin hiç olmaması vb. nedenlerle resmi gözaltı merkezlerinde işkence ve diğer kötü muamele uygulamalarında ciddi bir artış görülmektedir. Yıl içinde resmi gözaltı merkezlerinde yaşanan çok sayıda kaygı verici işkence uygulaması basına, mahkeme tutanaklarına, ulusal ve uluslararası insan hakları kurumlarının raporlarına yansımıştır.

2021 yılının ilk 11 ayında;

- TİHV'e işkence ve diğer kötü muameleyle maruz kaldığı iddiasıyla toplam 915 kişi başvurmuştur. Başvuranların 531'i aynı yıl içinde işkence ve kötü muamele gördüklerini belirtmişlerdir.
- İHD Dokümantasyon Birimi'nin tespitlerine göre resmi gözaltı yerlerinde en az 415 kişi işkence ve diğer kötü muameleyle maruz kalmıştır.

Kolluk güçlerinin barışçıl toplantı ve gösterilere müdahalesi sırasında, sokak ve açık alanlarda ya da ev ve iş yeri gibi mekânlarda, yani resmi olmayan gözaltı yerlerinde ve gözaltı dışındaki ortamlarda yaşanan işkence ve diğer kötü muamele uygulamaları 2021 yılında da tüm yoğunluğu ile devam etmiştir. Kolluk güçlerinin, evrensel hukukta ve ülke yasalarında tanımlanan zor kullanma yetkisinin çok ötesine geçen kural dışı, denetlenmeyen, cezalandırılmayan, siyasal iktidar tarafından görmezden gelinen hatta teşvik edilen bu şiddeti sıradanlaşarak gündelik yaşamın bir parçası haline gelmiştir.

2021 yılının ilk 11 ayında;

- TİHV Dokümantasyon Merkezi'nin verilerine göre kolluk güçlerinin toplanma ve gösteri özgürlüğü kapsamında yapılan barışçıl eylem ve etkinliklere müdahalesi sonucu en az 28'i çocuk olmak üzere 3540 kişi işkence ve diğer kötü muameleyle maruz kalmış, 45 kişi ise yaralanmıştır.
- İHD Dokümantasyon Birimi'nin verilerine göre ise kolluk güçlerinin toplanma ve gösteri özgürlüğü kapsamında yapılan barışçıl eylem ve etkinliklere müdahalesi sonucu en az 3671 kişi işkence ve diğer kötü muameleyle maruz kalmıştır.

Hal böyleyken 27 Nisan 2021 tarihinde Emniyet Genel Müdürlüğü (EGM) tarafından bir genelge yayınlanarak toplantı ve gösterilere müdahale eden kolluk güçlerinin ses ve görüntü kayıtlarının alınması "özel hayatın gizliliğini ihlal ettiği" gerekçesiyle yasaklanmıştır. Her ne kadar bu genelgeye İçişleri Bakanlığı ve Emniyet Genel Müdürlüğü'nün resmi sitelerinde ulaşılamamış ise de 30 Nisan 2021 tarihli basın organlarında yer almıştır. Böylelikle Anayasa'da güvence altına alınan barışçıl toplantı ve gösteri özgürlüğüne yönelik kolluk güçlerinin yasa/hukuk dışı müdahaleleri sırasında işlenen işkence ve diğer kötü muamele, yaralama ve hatta öldürme suçlarının üstünün örtülmesi ve suçun görünmez kılınması mümkün hale getirilmiştir. Ancak genelgenin iptaline ilişkin yapılan başvuruları değerlendiren Danıştay 10. Dairesi, EGM'nin tüm itirazlarına karşın, 11 Kasım 2021 tarihinde genelgeyle basın özgürlüğünü kısıtlayıcı yönde yasa koyucu (TBMM) yerine kural ve sınırlamalar getirmeye çalışıldığına hükmederek, Anayasaya aykırılık gerekçesiyle yürütmenin durdurulmasına karar vermiştir.

Yakın tarihimizin en utanç verici insan hakları ihlallerinden biri olan insanlığa karşı suç niteliğindeki zorla kaçırma/kaybetme vakalarında OHAL'in ilan edildiği 2016 yılından bu yana yeniden bir artış görülmesi son derece endişe vericidir. Gözaltında zorla kaybetme eylemi anlık bir eylem değildir ve büyük çoğunlukla işkencenin eşlik ettiği belirli bir alıkoyma süresini içerir ve genellikle de ölümle sonuçlanır. Bu nedenle çoklu ve ardışık ihlallere yol açmaktadır.

- TİHV Dokümantasyon Merkezi'nin tespitlerine göre 2021 yılının ilk 11 ayında 16 zorla kaçırma vakası yaşanmış, 17 kişi kaçırılmıştır. 1 kişi beş gün sonra serbest bırakılırken kaçırılan kişiler hepsi aynı gün içinde serbest bırakılmıştır. Bu kişilerden en az 11'nin işkence ve diğer kötü muameleyle maruz kaldığı tespit edilmiştir.
 - 9 Aralık 2020 tarihinden beri kendisinden haber alınamayan Kanun Hükmünde Kararname (KHK) ile meslekten ihraç edilmiş Başbakanlık eski raportörü Galip Küçüközyiğit'in Ankara Sincan L Tipi Cezaevi'nde olduğu 14 Eylül 2021 tarihinde öğrenilmiştir.
 - 8 Ağustos 2019 tarihinde Ankara'da kaybolan **Yusuf Bilge Tunç** hakkında yapılan tüm başvurulara rağmen halen haber alınamamaktadır.

Ayrıca, 2021 yılında başta üniversite öğrencileri, gazeteciler ve politik aktivistler olmak üzere

çok sayıda kişinin kayıt dışı biçimde gözaltına alınarak baskı ve tehdit yöntemleriyle ajanlaştırılmaya çalışıldığı, bunu kabul etmeyenlerden bazılarının “örgüt üyeliği” iddiasıyla tutuklandığı ya da kaçırılarak bir süre çeşitli işkence ve diğer kötü muamelelere maruz kaldıktan sonra serbest bırakıldığı öğrenilmiştir.

2021 yılının ilk 11 ayında;

- İHD Dokümantasyon Birimi'nin verilerine göre baskı ve tehdit yöntemleri ile ajanlaştırma teklif edilip işkence ve diğer kötü muameleyle maruz kaldığını belirten 9'u cezaevlerinde olmak üzere 172 kişi tespit edilebilmiş, bunlardan 58'i bizzat İHD genel merkez veya şubelerine başvuru yapmıştır.

Türkiye'de hapisaneler, her dönem işkence ve diğer kötü muamele uygulamalarının yoğun olarak yaşandığı mekanlar olmuştur. Özellikle Kürt sorununda barışçıl çözüm arayışlarından vazgeçilmesi ve 2015 Temmuz'unda Türkiye'nin yeniden çatışma ortamına girmesiyle başlayan, daha sonra askeri darbe girişiminin bastırılması ve ardından OHAL ilan edilmesiyle devam ederek günümüze varan süreçte hapisanelerde tutuklu ve hükümlülere yönelik işkence ve diğer kötü muamele uygulamalarında olağanüstü düzeyde artışlar yaşanmıştır. 2021 yılında da hapisaneler bu niteliğini korumuştur.

2021 yılının ilk 11 ayında;

- İHD Dokümantasyon Birimi'nin verilerine göre 371 mahpus işkence ve kötü muamele gördüğüne dair şikayette bulunmuştur.

İşkencenin önlenmesinde önemli rolü olan ancak yıllardır uygulamada büyük ölçüde ihmal edilen usul güvenceleri, OHAL sürecinde KHK'lar ile yapılan yasal düzenlemeler sonucu önemli ölçüde tahrip olmuştur. Bu yasal düzenlemelere de dayalı olarak, kişiye gözaltı hakkında bilgilendirme, üçüncü taraflara bilgi verme, avukata erişim, hekime erişim, uygun ortamlarda uygun muayenelerin gerçekleştirilmesi ve usulüne uygun raporların düzenlenmesi, hukukilik denetimi için süratle yargısal makama başvurulabilme, gözaltı kayıtlarının düzgün tutulması, bağımsız izlemelerin mümkün olması başlıklarında toplanabilecek usul güvencelerinin son dönemde büyük ölçüde ortadan kaldırıldığını ve bu konuda bütünüyle keyfi bir ortam yaratıldığını ifade etmek mümkündür.

Yine işkencenin önlenmesinde etkili ve önemli bir araç olan 'Ulusal Önleme Mekanizması'nın işlevlerini yerine getirmek üzere yetkilendirilmiş olan Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu'na (TİHEK) yönelik eleştirilerin zeminini oluşturan sorunlarda 2021 yılında da hiçbir değişiklik olmamıştır. Yapısal, işlevsel ve mali açılardan bağımsızlığı olmayan TİHEK'i OPCAT ve Paris Prensipleri ilkelerine uyumlu hale getirecek hiçbir adım atılmamıştır. Kurumun yayımladığı ziyaret raporlarında ise ilke ve yöntem hataları bulunmaktadır. Covid-19 salgını sürecinde, kurumun web sitesine BM organlarının bazı açıklamalarından özetler koymak dışında, salgın nedeniyle son derece büyük riskler barındıran cezaevlerine ve diğer alıkonulma mekanlarına dair somut olarak hiçbir girişimde bulunmamış olması TİHEK'in işlevsizliği bakımından önemli bir göstergedir.

Cezasızlık hâlâ işkence ile mücadelede en önemli engeldir. Faillere hiç soruşturma açılmaması, açılan soruşturmanın kovuşturmayla dönüşmemesi, dava açılan vakalarda işkence yerine daha az cezayı gerektiren suçlardan iddianame düzenlenmesi, sanıklara hiç ceza verilmemesi ya da işkence ve bireysel suçlar kapsamında kamu görevi dışında eziyet suçu kapsamına alınarak cezalar verilmesi ve cezaların ertelenmesi gibi nedenlerle cezasızlık olgusu işkence yapılmasını mümkün kılan en temel unsurlardan birisi olarak hala karşımızda durmaktadır.

İşkence suçunun kovuşturulması için yasadaki muğlaklık yerini korumaktadır. İşkence suçu nedeniyle yapılan suç duyurusu başvuruları ya çeşitli gerekçeler ile takipsizlikle sonuçlanmakta ya da daha az cezayı öngören ve zamanaşımına tabi olan 'basit yaralama', 'zor kullanma sınırının aşılması' ya da 'görevi kötüye kullanma' suçlarından soruşturulmaktadır.

Öte yandan işkence yapan kolluk görevlileri hakkında bir şikâyette bulunulması, soruşturma ya da dava açılması halinde işkence görenler hakkında derhal "memura hakaret etmek, mukavemet etmek, bu sırada yaralamak, kamu malına zarar vermek" gibi gerekçelerle karşı davalar açılmaktadır. İşkenceciler aleyhine açılan davalar cezasız kalırken işkence görenler aleyhine açılan davalar kısa sürede ağır cezalar ile sonuçlanabilmektedir. Nitekim 2020 yılında Cumhuriyet Savcılıkları tarafından 'kamu görevlisine direnme' suçunu oluşturan TCK'nın 265. Maddesinden 34.972 kişi hakkında soruşturma açılmış, bunlardan 26.628'i hakkında kamu davası açılmıştır.¹ Buna karşın aynı yıl içinde işkence suçunu düzenleyen TCK'nın 94. Maddesinden 887 kişi hakkında soruşturma açılırken sadece 102 kişiye kamu davası açılmıştır.² İşkence ile kamu görevlisine direnme suçlarından açılan davalar arasında görülen bu denli yüksek fark sistematik bir politika olarak sürdürülen cezasızlığın boyutlarını açıkça göstermektedir.

Türkiye'nin işkence gerçekliği uluslararası mekanizma ve organlar tarafından hazırlanan raporlarda tüm çıplaklığı ile dile getirilmektedir. Ancak, Anayasa başta olmak üzere hiçbir yasa, kural ve normla kendini sınırlandırmak istemeyen siyasal iktidar, uluslararası önleme ve denetleme mekanizmaları tarafından yapılan eleştiri ve uyarıları da dikkate almamaktadır.

CEZAEVLERİ

Siyasal iktidarın hukuku bir baskı ve sindirme aracı olarak kullanmasının sonucunda hem hapisane nüfusunda yıllar içinde büyük bir artış yaşanmıştır hem de kapasitenin çok üzerinde tutuklu ve hükümlü bulunmaktadır.

Adalet Bakanlığının verilerine göre 2005 yılında cezaevlerinde bulunan tutuklu ve hükümlü sayısı 55.870 tir. 31 Ekim 2021 tarihi itibari ile toplam kapasitesi 266.575 kişilik olan 384 ceza infaz kurumunda toplam 294.930 tutuklu ve hükümlü bulunmaktadır³. Bu sayıya 7242 Sayılı Kanun gereği covid-19 iznine ayrılan hükümlüler dahildir.

Görüldüğü gibi 16 yıl içinde tutuklu ve hükümlü sayısı yaklaşık beş misli artmıştır.1 Kasım 2021 tarihi itibariyle de cezaevlerinde kapasite fazlası olarak 28.355 tutuklu ve hükümlü bulunmaktadır.

Kaldı ki yıl içinde yapılan giriş ve çıkış kayıtlarına bakıldığında hapisanelerde çok daha yoğun bir nüfus hareketinin olduğu görülmektedir. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine göre 2020 yılında ceza infaz kurumlarına 258.401 kişinin hükümlü statüsünde giriş kaydı yapılırken aynı dönemde 361.870 kişinin hükümlü statüsünde çıkış kaydı yapılmıştır.

Ayrıca 31 Ekim 2021 tarihi itibariyle Türkiye genelinde denetimli serbestlik kapsamında 420.445 kişi bulunmaktadır⁴. Bu sayıyı hapisanelerde bulunan tutuklu ve hükümlülerin sayısı ile topladığımızda özgürlüklerinden mahrum bırakılmış yurttaş sayısı yaklaşık 715.375 kişiye ulaşmaktadır. Bu da diğer dolaylı gözetim/denetim araçlarını bir yana bıraktığımızda yaklaşık her yüz yurttaşın birinin doğrudan/çıplak gözetim altında olduğu anlamına gelmektedir.

¹ Bkz. https://adlisicil.adalet.gov.tr/Resimler/SayfaDokuman/1692021162011adalet_ist-2020.pdf, sf. 59

² Bkz. https://adlisicil.adalet.gov.tr/Resimler/SayfaDokuman/1692021162011adalet_ist-2020.pdf, sf. 52

³ Bkz. <https://cte.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/istatistik/istatistik-1.pdf>

⁴ Bkz. <https://rayp.adalet.gov.tr/resimler/581/dosya/ekim-2021-istatistikleri09-11-202109-31.pdf>

Kaldı ki son dönemlerde keyfi bir şekilde başvuru ev hapsi dahil adli kontrol tedbirleri sıradan ve rutin uygulamalar haline gelmiştir. Aslında bu tür tedbirler tutuklanmayı gerektiren koşulların varlığı halinde, şüpheliye/sanığa daha hafif nitelikte bir tedbir uygulamak amacıyla tutuklamaya alternatif olarak düzenlenmişlerdir. Ancak yürürlüğe girdiği 1 Haziran 2005 tarihinden bu yana, özellikle de son dönemde 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu'nda yapılan çeşitli değişiklikler sonucunda tutuklamanın tamamlayıcısı ve devamı niteliğinde tedbirler haline gelmiştir.

Tüm bu tespit ve veriler hapsedmenin siyasal iktidar açısından asli bir yönetim tekniği haline getirildiğini açıkça göstermektedir.

Hapishalarda çeşitli gerekçelerle (çıplak arama, kelepçeli muayene, ayakta tek mil vererek sayım uygulamalarına itiraz gibi) girişte ve sonrasında devam eden kaba dayak, siyasi suçlardan tutuklananların "terörist" olarak yaftalanması ve bu gerekçeyle şiddete maruz kalmaları, her türden keyfi muamele ve keyfi disiplin cezaları, hücre cezaları, sürgün ve sevk uygulamaları yakın tarihte görülmedik boyutlara ulaşmıştır.

Sağlık hizmetine erişimin kısıtlanması, hapishane reviri ziyaret hakkının kısıtlanması, Adli Tıp Kurumu'na, adliyeye ve hastaneye götürülürken kelepçe takılması dâhil kötü muamele uygulamaları, mahpusların sağlık sorunlarının zamanında ve etkili bir şekilde çözülmemesi, uzun bir süredir devam eden bir başka sorun alanıdır. Özellikle son dönemde tedavilerini zorlukla sürdüren mahpusların büyük bir çoğunluğunun başka hapishanelere sürgün edilmesi sağlık hizmetine erişim hakkına önemli ölçüde zarar vermiştir. Bu uygulamalar Covid-19 salgını koşullarında daha da artmıştır.

Salgın gerekçe gösterilerek cezaevlerinde mahpusların zaten kısıtlanmış olan hakları daha da kısıtlanarak yeni bir "normal" yaratılmak istenmektedir. Salgın gerekçesiyle aileleriyle görüşme hakkı tamamen ortadan kaldırılmış, avukat görüşmeleri kısıtlanmıştır. Yanı sıra havalandırmadan yararlanma süreleri ve diğer sportif, sosyal, kültürel hakların kullanımında da ciddi kısıtlamalar söz konusudur. Buna karşın mahpusları gerçekten salgından koruyacak önlemlerin ise yeterince alınmadığı görülmektedir. Yukarıda belirtildiği gibi hapishanelerde kapasitenin üstünde mahpus bulunması zaten kendi başına büyük bir hak ihlali iken, Covid-19 salgını açısında ciddi bir risk oluşturmakta ve sağlık sorunlarına yol açmaktadır. Mahpuslara verilen maske, eldiven, dezenfektan ve diğer temizlik malzemelerinin yetersiz ve su kullanımında kısıtlamaların olduğuna, Covid-19 testlerinin düzenli ve yeterli yapılmadığına, infaz koruma memurlarının sayım ve aramalar sırasında fiziksel mesafe kuralına yeterince dikkat etmediğine dair yoğun şikayetler bulunmaktadır. Hastane sevklerinin dönüşünde mahpusların karantina koşullarında tutulması da başlı başına bir sorun niteliğindedir. Kimi cezaevlerinde karantina koşullarına her yeni mahpus konulduğunda karantina süresinin baştan başlatılması nedeniyle mahpusların hastaneye gitmekten vazgeçmelerine ve sağlık hizmetlerine erişim hakkından mahrum kalmalarına yol açmaktadır.

2021 yılının ilk 11 ayında;

- İHD Dokümantasyon Birimi'nin tespitlerine göre hapishanelerde hastalık, intihar, şiddet, ihmal vb. çeşitli gerekçelerle en az 22 kişi yaşamını yitirmiş 6 mahpus ise yaralanmıştır.

Covid-19 salgınına karşı alınan önlemlerin yetersizliği ile birlikte sağlığa erişim konusunda yaşanan kısıtlamalar hapishanelerin önemli bir sorunu olan hasta mahpuslarını durumunu daha da ağırlaştırmaktadır. Bu kişilerin karşı karşıya olduğu sağlık hizmetine yeterli erişim sağlayamama, bağımsız ve nitelikli tıbbi değerlendirme raporu alamama gibi sorunların yanı sıra Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanunu'nda 28 Haziran 2014 tarihli "toplum güvenliği bakımından ağır ve somut tehlike oluşturmayacağı değerlendirilen" şeklindeki değişiklikte yer alan "toplum güvenliği"

ibaresi, hasta mahpuslar için “kesin hayati tehlike teşkil ettiği” yönünde raporlar verilmiş olsa bile, mahpusların salınmalarını bütünüyle keyfiyete bağlamıştır.

- İHD Dokümantasyon Birimi’nin tespitlerine göre hapishanelerde 10 Haziran 2020 tarihi itibarıyla 604’ü ağır olmak üzere toplam 1605 hasta mahpus bulunmaktadır.

Avrupa İşkenceyi Önleme Komitesi (CPT), BM İnsan Hakları Komiseri Michelle Bachelet gibi uluslararası insan hakları otoritelerinin evrensel standart ve normları hatırlatarak yaptığı uyarı ve çağrılara karşın 7242 sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun’da yapılan değişiklikten sadece eleştirel veya muhalif görüşlerini ifade edenler de dahil olmak üzere yeterli yasal dayanak olmadan alıkonulan gazeteciler, akademisyenler, insan hakları savunucuları, avukatlar, seçilmiş siyasiler ve özellikle Covid-19’a karşı savunmasız olan yaşlı ve ağır hasta mahpuslar yararlanamamıştır.

2021 yılının ilk 11 ayında;

- TİHV Dokümantasyon Merkezi’nin tespitlerine göre en az 9 mahpus Covid-19 nedeniyle yaşamını yitirmiştir.

2000 yılından bu yana uygulanmakta olan ve tutuklu ve hükümlülerin fiziksel ve psikolojik bütünlüklerinin ciddi şekilde zarar görmesine neden olan tek kişi ya da küçük grup izolasyon/tecrit uygulamaları çözülemeyen kronik bir soruna dönüşmüştür. Adalet Bakanlığının 10 tutuklu ve hükümlünün haftada 10 saat bir araya gelerek sosyalleşmesini öngören 22 Ocak 2007 tarihli genelgesi (45/1) yürürlükte olmakla birlikte uygulanmamaktadır. Bu sorun Covid-19 salgını kapsamında cezaevlerinde alınan tedbirler ile daha da derinleşmiştir. Bu nedenle bir kez daha Avrupa İşkencenin ve İnsanlık Dışı veya Onur Kırıcı Ceza veya Muamelenin Önlenmesi Komitesi’nin (CPT) *“Tutukevlerindeki mahkumların günün makul bir kısmını (sekiz saat veya daha fazla) hücreleri dışında, belirli amacı olan ve değişen faaliyetler yaparak geçirmeleri hedeflenmelidir. Doğal olarak, hüküm giymiş mahkumların bulunduğu kurumlardaki programlar daha da uygun olmalıdır.”* şeklinde ifade edilen standart ilkesini hatırlatmakta yarar olacaktır.

İzolasyon uygulamasının özel bir biçimi İmralı Cezaevi’nde yaşanmaktadır. 2011 yılından bu yana kesintisiz devam etmekte olan aile ve avukat görüş yasakları 2019 yılında üç kez, 2020 yılında bir kez (3 Mart 2020 tarihinde) yapılan aile ve 2019 yılında beş kez yapılan avukat görüşmelerine rağmen halen sürmektedir. CPT’nin Türkiye hapishanelerine yaptığı 2017 ve 2019 yılı ziyaretleri sonucu açıkladığı raporlarındaki tavsiyelere uyulmadığı anlaşılmaktadır.

DÜŞÜNCE ve İFADE ÖZGÜRLÜĞÜ

İfade özgürlüğünün korunması ve etkin kullanımı, demokratik bir toplumun can damarlarından birini oluşturur. Farklı fikir ve görüşlerin kamusal alanda özgürce dolaşıma girmesi; siyasal çoğulculuğun esası olan özgür tartışma ortamının, bağımsız medya ve canlı bir sivil toplumun varlığı; toplumsal talepler etrafında kamuoyu oluşturulabilmesi; siyasal karar alıcılara yönelik eleştirilerin dillendirilmesi ve kamu gücünü kullanan makamların yurttaşlar tarafından denetlenebilmesi — tüm bunlar ancak ifade özgürlüğünün korunduğu ve etkin biçimde kullanıldığı koşullarda mümkün olabilir.

Maalesef OHAL ilanı ile birlikte siyasal iktidarın düşünce ve ifade özgürlüğüne yönelik kısıtlamaları, özellikle de basın üzerindeki kaygı verici boyutta artan baskı ve kontrolü 2021 yılında da sürmüştür.

Türkiye’de ifade özgürlüğünün kullanımı siyasi, sanatsal, ticari, akademik, dini ve ahlaki vb. hemen her ifade biçimi bakımından sorunlu olmakla birlikte kısıtlama ve ihlaller asli olarak siyasal

nitelikli eleştirilere yöneliktir. Kısacası 2021 yılında basında, sosyal medyada ve daha genel olarak kamusal alanda ifade özgürlüğünün etkin kullanımı yoğun ve sistematik ihlaller yoluyla engellenmiş, eleştirel söylem ve semboller demokratik toplum düzeni açısından kabul edilemez biçimlerde kovuşturulmuş ve suçlulaştırılmıştır. Bu bağlamda yukarıda işkence bölümünde dile getirilen 27 Nisan 2021 tarihli toplantı ve gösterilere müdahale eden kolluk güçlerinin ses ve görüntü kayıtlarının alınmasını yasaklayan EGM genelgesinin aynı zamanda ifade ve basın özgürlüğünü de kısıtlayan bir içeriğe sahip olduğunu hatırlatmakta yarar var.

- 3 Aralık 2021 tarihi itibarıyla Türkiye’de 59 gazeteci cezaevinde tutulmaktadır.⁵

TİHV Dokümantasyon Merkezi’nin verilerine göre 2021 yılının ilk 11 ayında:

- En az 45 gazeteci gözaltına alındı, 2 gazeteci tutuklandı. 2 gazeteci adli kontrol, 1 gazeteci ise ev hapsi şartıyla serbest bırakıldı, yabancı uyruklu 1 gazeteci sınır dışı edildi.
 - 1’ i Almanya’daki evinde olmak üzere toplam 10 gazeteci saldırıya uğradı. 5 gazeteci kolluk kuvvetleri tarafından tehdit edildi, 1 gazeteci kendilerini istihbaratçı olarak tanıtan kişilerce alıkonuldu, 4 gazetecinin evlerine ve çalışma ofislerine polis tarafından baskın düzenlendi.
 - En az 10 gazeteci haber takibi sırasında kolluk kuvvetleri tarafından engellendi, 6 gazeteci haber takibi sırasında kolluk kuvvetlerinin şiddetine maruz kaldı, 10 gazeteci yaralandı.
 - 1 gazeteci şüpheli bir biçimde ölü bulundu.
 - 2021’in ilk 10 ayında 243 basın çalışanı hakkında açılan 116 davanın görülmesine devam edildi. Sonuçlanan davalarda 34 gazeteci toplam 76 yıl, 10 ay 29 gün hapis, 40.680 Türk Lirası para cezası ile cezalandırıldı. 36 gazeteci hakkında soruşturma başlatıldı.
 - Radyo ve Televizyon Üst Kurulu (RTÜK) tarafından 19 basın-yayın kuruluşuna 46 kez idari yaptırım, 3 kez program durdurma cezaları verildi. Basın İlan Kurumu (BİK) tarafından 2 gazeteye toplam 17 gün ilan kesme ve 20 bin 953 TL para cezası verildi.
 - 2 basın yayın kuruluşu kolluk güçleri tarafından basıldı, 5 kişi gözaltına alındı.

Toplumun tamamını ilgilendiren, deprem, kaza, orman yangını, sel felaketi, ekonomik kriz, sınır ötesi askeri hareket, yolsuzluk ve salgın gibi birçok konuda iktidar tarafından alınan neredeyse ilk “önlem” sosyal medya uygulamalarını kısıtlamak ve sosyal medyada söz konusu gündemlere ilişkin paylaşımları incelemeye almaktır. Bu çerçevede pek çok habere, internet sitesine ve sosyal medya hesabına mahkeme kararları ile erişim ve yayın yasağı getirilmiştir.

- İçişleri Bakanlığı verilerine göre 2021 yılının ilk 9 ayında 98.714 sosyal medya hesabı incelenmiş, 39.601 kişi hakkında işlem başlatılmış, 1.175 kişi gözaltına alınmış, 52 kişi ise tutuklanmıştır. TİHV Dokümantasyon Merkezi’nin verilerine göre 2021 yılının ilk 11 ayında;
 - En az 945 internet haberine, 133 içeriğe, 7 ayrı basın-yayın kuruluşuna ait 53 internet sitesine, en az 41 sosyal medya paylaşımına ve 5 sosyal medya hesabına erişim mahkeme kararlarıyla engellendi.
 - 1 kitap hakkında sınırlama, 1 kitap ve 1 dergi hakkında ise toplatma kararı verildi.

İfade özgürlüğünün siyasal eleştiriye ve yurttaş denetimini mümkün kılacak şekilde etkin kullanımının önündeki en büyük engeli içerikleri bakımından muğlak ve her yöne çekilebilecek bir takım yasa düzenlemeleri oluşturmaktadır. Başta Terörle Mücadele Kanunu olmak üzere Türk Ceza Kanununda en az 15 maddede ve bazı özel kanunlarda ifade özgürlüğünü sınırlayan ve cezalandıran

⁵ Bkz. <https://www.mlsaturkey.com/tr/cezaevindeki-gazeteciler-ve-medya-calisanlari/>

düzenlemeler bulunmaktadır. Bu tür düzenlemelerin başında TCK'nin 301. (Türk Milletini, devleti aşağılamak), 299. (Cumhurbaşkanı'na hakaret), 216. (Halkı kin ve düşmanlığa tahrik) ve 220/6. (Örgüte üye olmamakla birlikte örgüt adına suç işlemek) ile Terörle Mücadele Kanunu'nun 6. ve 7/2. (Terör örgütünün propagandasını yapmak) maddeleri gelmektedir.

Özellikle Cumhurbaşkanına hakaret sebebiyle başlatılan soruşturma ve davalar Recep Tayyip Erdoğan'ın Cumhurbaşkanlığı görevini devraldığı Ağustos 2014 sonrasında büyük bir hızla artmış ve Cumhuriyet tarihinde daha önce görülmemiş sayılara ulaşmıştır. Adalet Bakanlığı verilerine göre, 2010-2014 yılları arasındaki beş yıllık dönemde Cumhurbaşkanına hakaret gerekçesiyle başlatılan toplam soruşturma sayısı 2.804, bu soruşturmalar sonucunda açılan kamu davası sayısı ise 690'dır. Buna karşılık Erdoğan'ın görevde olduğu 2015-2019 arasındaki beş yıllık dönemde ise toplam 128.190 soruşturma başlatıldığı ve toplam 27.607 kamu davası açıldığı görülmektedir. Adalet Bakanlığı'nın verilerine göre 2020 yılında "Cumhurbaşkanı'na hakaret" iddiasıyla 31.297 kişi hakkında soruşturma başlatan Cumhuriyet Başsavcılıkları 7.790 kişi hakkında kamu davası açılmasına karar vermiştir.⁶

TİHV Dokümantasyon Merkezi'nin tespitlerine göre 2021 yılının ilk 11 ayında;

- Cumhurbaşkanı'na hakaret iddiasıyla gözaltına alınan 1'i çocuk 14 kişiden 7'si tutuklandı, 1 kişi adli kontrol şartıyla serbest bırakıldı.
- Aynı gerekçeyle aralarında insan hakları savunucusu Aytül Uçar, tiyatro sanatçısı Genco Erkal, Berkin Elvan'ın anne ve babası Gülsüm ve Sami Elvan ile Ferit Şenyaşar ve dokuz getecinin de olduğu 30 kişi hakkında dava açılmıştır. 13 kişi toplam 11 yıl 9 ay 20 gün hapis cezasıyla, 2 kişi 14 bin lira para cezası ile cezalandırıldı.
- CHP Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu ile İstanbul İl Başkanı Canan Kaftancıoğlu hakkında açılan davalarda mahkeme toplam 156 bin TL manevi tazminat ödenmesine hükmetti.
- Ayrıca Fransız mizah dergisi Charlie Hebdo'nun 4 yöneticisi hakkında dava açıldı.

3713 Sayılı Terörle Mücadele Kanunu'na muhalefet gerekçesiyle açılan soruşturma ve davalar da yıllar içinde kaygı verici bir artış göstermektedir. Adalet Bakanlığının verilerine göre 2020 yılında Cumhuriyet Başsavcılıkları tarafından 3713 Sayılı Terörle Mücadele Kanunu'na muhalefet ettikleri gerekçesiyle 26.225 kişi hakkında soruşturma başlatılırken bu kişilerden 6.551'i hakkında kamu davası açılmasına karar verilmiştir.

Yine 2020 yılında Cumhuriyet Başsavcılıkları tarafından TCK'nin 216. maddesine (Halkı kin ve düşmanlığa tahrik) muhalefetten 20.710 kişi hakkında soruşturma başlatılırken bunlardan 2.064'ü hakkında kamu davası açılmasına karar verilmiştir.⁷

2021 yılının ilk 11 ayında,

- En az 14 sanatçı hakkında sosyal medya paylaşımlarında 'hakaret' ya da 'Cumhurbaşkanı'na hakaret' ettikleri, 'örgüt propagandası yaptıkları' gibi gerekçelerle dava açıldı ya da açılan davaların görülmesine devam edildi. Sonuçlanan davalarda 5 kişi beraat etti, 6 kişi toplam 13 yıl 9 ay 2 gün hapis ve 5.200 TL para cezası ile cezalandırıldı. Ayrıca 2 sanatçı hakkında soruşturma başlatıldı, 1 sanatçı ise 'Cumhurbaşkanı'na hakaret' gerekçesiyle tutuklandı.

Adalet Bakanlığı 2021 verilerini henüz kamuoyu ile paylaşmadığı için ifade özgürlüğünü engelleyen bu kanun maddelerinden bu yıl açılan soruşturma ve davaların sayısını maalesef veremiyoruz.

⁶ Bkz. https://adlisicil.adalet.gov.tr/Resimler/SayfaDokuman/1692021162011adalet_ist-2020.pdf, sf. 60

⁷ Bkz. https://adlisicil.adalet.gov.tr/Resimler/SayfaDokuman/1692021162011adalet_ist-2020.pdf, sf. 57

Alevilerin eşit yurttaşlık hakkı talepleri 2021 yılında da karşılığını bulamamıştır. AİHM'nin zorunlu din derslerinin kaldırılması ve cemevlerinin ibadethane olarak kabul edilmesi ile ilgili kararlarının gereği yerine getirilmemiştir. Ancak 2018 yılından itibaren yargıya taşınmış dosyalarda, Yargıtay Aleviler lehine karar vermeye başlamıştır. Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesinin 2 Aralık 2021 tarihli toplantısında Aleviler ile ilgili verilen AİHM kararlarının uygulanması için Türkiye bir kez daha ciddi olarak uyarılmıştır.

2021 yılında da Alevi, Hıristiyan ve Yahudiler ırkçı ve nefret içerikli tehdit ve söylemlere maruz kalmıştır.

Vicdani ret hakkının hâlâ tanınmaması önemli bir insan hakkı ihlali olarak varlığını korumaktadır.

TOPLANMA ve GÖSTERİ ÖZGÜRLÜĞÜ

Toplanma ve gösteri yapma özgürlüğü, hem ifade hem de örgütlenme özgürlüğüyle doğrudan ilişkilidir. Bu özgürlüğün demokratik toplumlarda asli değeri, yurttaşların barışçıl eylemler yoluyla kamusal alanda yer alarak ortak kanaat ve irade oluşturma süreçlerine etkide bulunup sözkonusu diğer özgürlükleri de güvence altına abilmemesinden kaynaklanır. 2021 de, önceki yıl gibi toplantı ve gösteri yapma özgürlüğü açısından da kısıtlama ve ihlallerin kural, özgürlüklerin kullanımının ise istisna olduğu bir yıl olmuştur. Yıl içinde siyasi parti üyeleri, işçiler, öğrenciler, avukatlar, kadınlar, LGBTİ+ bireyler, çevreciler ve hak savunucuları başta olmak üzere hemen her toplumsal kesimden kişi ve gruplar toplanma ve gösteri yapma özgürlüklerini yasaklar ve/veya kolluk güçlerinin fiili müdahaleleri sonucunda kullanamamışlardır.

Son dönemlerde mülki idare amirlerinin kendilerine 5442 Sayılı İller İdaresi Kanunu'nun 11/C maddesi ve 2911 Sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu'nun 17. maddesi ile verilen yetkiye dayanarak aldıkları bireysel veya toplu olarak yapılan eylem ve etkinlikleri yasaklama kararları, barışçıl toplanma ve gösteri yapma özgürlüğünün önündeki en önemli engellerden birini oluşturmaktadır. Bu yasaklar tek bir eylem ve etkinliğe yönelik olabileceği gibi belli bir süre içerisinde tüm eylem ve etkinlikleri de kapsayabilmektedir. Ancak son dönemde ülkenin pek çok yerinde mülki idare amirleri, yasak kararlarını art arda alarak yasanın en fazla 30 gün ile sınırladığı eylem ve etkinlik yasaklarını fiilen kesintisiz ve süresiz hale getirmektedirler. Bu kaygı verici uygulama, her ne kadar OHAL 19 Temmuz 2018 itibarıyla sona ermiş ise de, aslında adı konmamış ve süreklilik kazanmış bir OHAL uygulaması niteliğindedir.

TİHV Dokümantasyon Merkezi'nin tespitlerine göre 2021 yılının ilk 11 ayında;

- Valilikler ve kaymakamlıklar tarafından 24 ilde ve 6 ilçede en kısıtı 5, en uzununu 30 gün olmak üzere 101 kez tüm eylem ve etkinlikler yasaklanmıştır.
- Bu akıl ve hukuk dışı yasaklar silsilesinin en uç örneği Van'da yaşanmaktadır. Van'da son yasaklama kararlarıyla birlikte tüm eylem ve etkinlikler 21 Kasım 2016 tarihinden bu yana kesintisiz olarak 1849 gündür yasaktır. Başka bir ifade ile Van'da yaşayan yaklaşık 1 milyon 136 bin civarındaki yurttaş, Anayasa tarafından güvence altına alınmış bu özgürlüklerini 5 yıldır kesintisiz olarak kullanamaz durumdadır.

Toplanma ve gösteri yapma özgürlüğünün fiilen kullanılmasının önündeki diğer önemli bir engel ise kolluk güçlerinin keyfi, aşırı ve orantısız zor kullanımıdır. Ancak son yıllarda kolluk güçlerinin barışçıl toplantı ve gösterilere yönelik müdahaleleri sırasında başvurdukları zor kullanımı, evrensel hukukta ve ülke yasalarında tanımlanan zor kullanma yetkisinin çok ötesine geçen kural dışı ve denetimsiz bir şiddet eylemine dönüşmüştür. Hatta denilebilir ki kolluğun barışçıl toplanma ve gösteri

yapma hakkını kullanan kişilere yönelik bu şiddeti, çoğu zaman işkence ve diğer kötü muamele boyutuna varmaktadır. Yıl içinde demokratik bir toplumun temelini oluşturan ve Anayasa tarafından da teminat altına alınmış olan toplanma ve gösteri yapma özgürlüklerini çeşitli vesilelerle kullanmak isteyen Boğaziçi Üniversitesi öğrencileri, HDP'liler, LGBTİ+'lar, kadınlar, çevreciler, işçi ve emekçiler kolluk güçlerinin zalimane ve utanç verici şiddetine mazur kalmışlardır.

TİHV Dokümantasyon Merkezi'nin tespitlerine göre 2021 yılının ilk 11 ayında;

- En az 291 barışçıl toplantı ve gösteriye kolluk güçleri tarafından müdahale edildi, 88 etkinlik ise engellendi. Bu müdahaleler sonucunda 28'i çocuk olmak üzere 3540 kişi işkence ve kötü muamele niteliğindeki uygulamalar ile gözaltına alındı, en az 45 kişi yaralandı. Gözaltına alınanların 40'ı tutuklandı, 242 kişi adli kontrol şartıyla, 45 kişi ev hapsi şartıyla serbest bırakıldı.

- 321 kişiye katıldıkları eylem ve etkinliklerde "Covid-19 kapsamında alınan önlemlere uymadıkları" gerekçesiyle para cezası, 1700 sağlık çalışanına maaş kesme cezası verildi.

- KHK ile işinden ihraç edilen Nazan Bozkurt'a basın açıklamalarına katıldığı için Kabahatler Kanunu uyarınca toplam 281.330,39 Türk Lirası para cezası verildi ve banka hesabına haciz konuldu.

- İHD Dokümantasyon Birimi'nin verilerine göre ise kolluk güçlerinin barışçıl toplantı ve gösterilere yönelik müdahalesi sonucu en az 3671 kişi işkence ve diğer kötü muameleyle maruz kalmıştır.

Bu genel verilerin içinde yer almakla birlikte 2021 yılında farklı toplumsal grupların yaptığı barışçıl toplantı ve gösterilere yönelik kolluk güçlerinin müdahale ve engellemeleri ise şöyledir:

- Kadın ve LBTİ+ haklarına dair 22 barışçıl toplantıya müdahale edildi, 8 toplantı ve etkinlik engellendi. 191 kişi gözaltına alındı, en az 4 kişi yaralandı. 7 kişi adli kontrol, 2 kişi ev hapsi şartıyla serbest bırakıldı. En az 2 kişi çıplak aramaya, 1 kişi tecavüz tehdidine, 1 kişi tacize maruz kaldı.

- Öğrenciler tarafından yapılan 57 barışçıl toplantı ve gösteriye müdahale edildi, 6 toplantı engellendi. 1088 kişi gözaltına alındı, 13 kişi tutuklandı. En az 15 kişi yaralandı. 93 kişi adli kontrol, 19 kişi ev hapsi şartıyla serbest bırakıldı.

- İşçi ve emekçiler tarafından yapılan 29 barışçıl toplantı ve gösteriye müdahale edildi, 9 etkinlik engellendi. 489 kişi gözaltına alındı, 3 kişi tutuklandı. En az 7 kişi yaralandı, 10 kişiye idari para cezası verildi.

- 1 Mayıs'ı kutlamak amacıyla 6 ilde yapılan en az 16 barışçıl toplantı ve gösteriye kolluk güçlerinin müdahalesi sonucunda 354 kişi işkence ve kötü muameleyle gözaltına alındı. En az 1 kişi yaralandı, gözaltına alınanların 9'u adli kontrol şartıyla serbest bırakıldı. Ayrıca İstanbul'da gözaltına alınan 255 kişiye toplam 888 bin TL idari para cezası verildi.

- Çevre ve kent hakkına ilişkin 9 barışçıl toplantı ve gösteriye müdahale edildi, en az 100 kişi gözaltına alındı.

- Siyasi partilerin düzenlediği 11 toplantı ve gösteriye müdahale edildi, 8 toplantı ve etkinlik engellendi. En az 100 kişi gözaltına alındı, 1 kişi tutuklandı, 11 kişi adli kontrol şartıyla serbest bırakıldı.

- 1 Eylül Dünya Barış Günü kutlamak amacıyla yapılan 5 barışçıl toplantı ve gösteri engellendi, 1 toplantıya müdahale edildi, 47 kişi gözaltına alındı.

- Ekonomik krizle ilgili 17 toplantı ve gösteriye müdahale edildi, 131 kişi gözaltına alındı.
- 5 ilde ve 1 ilçede siyasi partiler tarafından reklam panolarına asılan afişler, 11 il ve 61 ilçede siyasi partilerin binalarına asılan pankartlar ve 1 sendika şubesine asılan pankart olmak üzere, toplam 79 kez afiş ve pankartlara kolluk kuvvetleri tarafından müdahale edildi.

Toplanma ve gösteri yapma özgürlüğünün kullanılmasının önündeki bir başka önemli engel ise bu özgürlüğü kullanmak isteyen kişiler hakkında açılan soruşturma ve davalardır. Adalet Bakanlığı'nın verilerine göre 2020 yılında Cumhuriyet Başsavcılıkları tarafından 2911 Sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu'na muhalefetten 6.770 kişi hakkında soruşturma başlatılırken, bunlardan 3.171'i hakkında kamu davası açılmasına karar verilmiştir.⁸ Bu kadar çok soruşturma ve davanın açılması, baskı ortamının yoğunluğunu gösterirken diğer yandan yurttaşlar üzerinde toplanma ve gösteri yapma özgürlüklerini kullanmaları bakımından caydırıcı bir etki yaratmaktadır.

TİHV Dokümantasyon Merkezi'nin tespitlerine göre 2021 yılının ilk 11 ayında;

- Çeşitli toplantı ve gösterilere katıldıkları için aralarında Cumartesi Anneleri'nin de olduğu 607 kişinin, haklarında açılmış olan 29 davada yargılanmalarına devam edildi. Sonuçlanan davaların 3'ünde 39 kişi beraat ederken, 12 kişi toplam 10 yıl 6 ay 5 gün hapis cezası ile cezalandırıldı. Ayrıca 54 kişi hakkında soruşturma açıldı.

2021 yılında da Cumartesi Anneleri'in İstanbul'da, Barış Anneleri'nin Diyarbakır'da insan hakları savunucuları ile birlikte kayıplar bulunsun failer yargılsın oturma eylemlerine yönelik yasaklar devam etmiştir.

ÖRGÜTLENME ÖZGÜRLÜĞÜ

Örgütlenme özgürlüğü, demokrasilerin işlemesi için elzem olan temel insan haklarından biridir. Türkiye'de yurttaşlar, toplu olarak bir araya gelip eyleyemedikleri ve düşüncelerini açıklayamadıkları için örgütlenme özgürlüklerini de kullanamamakta, müşterek geleceklerini şekillendirmek üzere sivil ve kamusal alana örgütlü olarak katılamamaktadırlar.

2021 yılında insan hakları örgütlerinin, dernek, vakıf, emek ve meslek örgütleri ile siyasi partilerin çok sayıda üye ve yöneticisi gözaltına alınmış, tutuklanmış, haklarında açılan davalar ile üzerlerinde baskı oluşturulmaya çalışılmıştır. Yerel yönetimlere seçilmiş her düzeyde siyasiler görevden alınmış, yerlerine kayyım atanmıştır. Dokunulmazlıkları kaldırılan milletvekilleri tutuklanmıştır. Siyasi partilerin ve sivil toplum örgütlerinin binalarına saldırılar olmuştur.

2021 yılında örgütlenme özgürlüğü ihali bakımından öne çıkan konu Halkların Demokratik Partisi hakkında açılan kapatma davasıdır. Kapatılma istemiyle hazırlanan iddianamenin Anayasa Mahkemesi tarafından usul ve evrak eksiklikleri gerekçe gösterilerek iade edilmesi üzerine Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı, hazırladığı yeni iddianameyi 7 Haziran 2021 tarihinde Anayasa Mahkemesi'ne gönderdi. İddianamede HDP'nin kapatılmasının yanı sıra, 500 parti üyesi hakkında siyasi yasak ve partinin banka hesaplarına tedbir konulması talep edildi. Temsil esasına dayalı demokratik rejimlerde yurttaşların siyasete katılımının başat aracı siyasal partilerdir. Parti kapatmak, hem bu partilerin temsil ettikleri toplum kesimlerinin talep ve müzakere alanından dışlanması, hem de yurttaşların ifade, toplanma, örgütlenme, seçme ve seçilme hakkı gibi demokratik toplum düzeni açısından vazgeçilmez olan hakları özgürce kullanma imkânından yoksun bırakılması demektir.

⁸ Bkz. https://adlisicil.adalet.gov.tr/Resimler/SayfaDokuman/1692021162011adalet_ist-2020.pdf,sf.63

Adında, “Kürdistan” kelimesi bulunan 4 siyasi parti hakkında Anayasa Mahkemesi’ne açılan kapatma davası 2021 yılında da devam etmiştir.

Örgütlenme özgürlüğü bakımından bir başka önemli konu ise 31 Aralık 2020 tarihinde yürürlüğe giren 7262 sayılı Kitle İmha Silahlarının Yayılmasının Finansmanının Önlenmesine İlişkin Kanundur. Asli amacıyla ilgili 6 maddenin dışında bu kanunun tüm maddeleri örgütlenme özgürlüğüne çok ciddi kısıtlama ve engeller getirmiştir.

2021 yılında insan hakları savunucularına yönelik başta yargı yolu ile olmak üzere baskı ve tehdit politikaları devam etmiştir.

İHD Eş Genel Başkanı Öztürk Türkddoğan, insan hakları savunuculuğu faaliyetleri kapsamında yaptığı konuşma ve açıklamalar bahane edilerek 19 Mart 2021 tarihinde sabaha karşı operasyonu ile gözaltına alınmış ve adli kontrol şartıyla serbest bırakılmıştır.

İçerisinde İHD Eş Genel başkanı Eren Keskin’in de bulunduğu gazetecilerin yargılandığı Özgür Gündem davasında 15 Şubat 2021 tarihinde İstanbul 23. Ağır Ceza Mahkemesi (2020/51 Esas) tarafından hapis cezaları verilmiş ve ilk kez bir mahkeme kararında, “yerli ve milli insan hakları anlayışının gerekliliği üzerine” değerlendirme ve tespitler yapılarak insan haklarının evrenselliği inkâr edilmiştir.

TİHV’in bir önceki başkanı, halen yönetim kurulu üyesi ve TTB Merkez Konsey Başkanı Şebnem Korur Fincancı, Sınır Tanımayan Gazeteciler Örgütü (RSF) Türkiye Temsilcisi Erol Önderoğlu ve gazeteci-yazar Ahmet Nesin’in beraat ettikleri davadan istinaf mahkemesi, ceza verilmesi talebiyle yeniden yargılanmalarına karar vermiş, böylece yargı yolu ile baskı politikasına maruz bırakılmıştır.

1 Kasım 2017’den bu yana tutuklu olan Osman Kavala, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin (AİHM) serbest bırakılması kararına, Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi’nin de bu kararının uygulanması yönünde yaptığı çağrıya karşın serbest bırakılmamıştır.

İnsan hakları savunucu ve HDP Kocaeli milletvekili Ömer Faruk Gergerlioğlu dokunulmazlığı kaldırılarak tutuklanmış, daha sonra Anayasa Mahkemesi (AYM) kararı ile serbest bırakılmıştır.

TİHV İzmir Temsilciliği tedavi sekreteri Aytül Uçar, Boğaziçi Üniversitesine Melih Bulu’nun rektör atanmasına yönelik protestolar sırasında işkence ve ve diğer kötü muamele yapan kolluk görevlilerini uyardığı için gözaltına alınmış ve hakkında “Cumhurbaşkanı’na hakaret” gerekçesiyle dava açılmıştır.

TİHV Kurucular Kurulu üyesi, farklı dönemlerde yönetim kurulu üyeliği ve 2000 – 2003 yılları arasında genel sekreterlik görevlerini üstlenen, 1990 – 1995 yıllarında ise Türk Tabipleri Birliği (TTB) Merkez Konseyi Başkanı olan Dr. Mehmet Selim Ölçer’e, 11 Ekim 2021 tarihinde Diyarbakır 9. Ağır Ceza Mahkemesi tarafından kurucusu olduğu “Sarmaşık Yoksullukla Mücadele ve Sürdürülebilir Kalkınma Derneği”nde yürüttüğü çalışmalar nedeniyle 2 yıl 1 ay hapis cezası ile cezalandırılmıştır.

İzmir Barosu Başkanı Özkan Yücel ve Baro Yönetim Kurulu üyeleri hakkında Diyanet İşleri Başkanına yönelik yaptıkları bir açıklama gerekçesiyle Adalet Bakanlığı tarafından soruşturma açılmasına izin verilmiştir.

Ankara’da 36 saat süren nöbetin ardından evine giderken meydana gelen trafik kazasında yaşamını yitiren Dr. Rümeyza Berin Şen’i anmak üzere yapılan basın açıklamasına kolluk güçlerinin müdahalesi sonucu TİHV Van Temsilciliği başvuru hekimi ve Hakkari-Van Tabip Odası Başkanı Hüseyin Yaviç ile TİHV temsilcilik sekreteri Sevim Çiçek gözaltına alınmıştır.

Diyarbakır Barosu'nda 2017 ve 2018 yılları arasında görev yapan Baro Başkanı ve 10 yönetim kurulu üyesi avukat hakkında; 24 Nisan Ermeni Soykırımını Anma Günü'nde yaptıkları anma açıklamaları, "Kürdistan" ifadesi ve baronun Hakkâri'deki Silahlı İnsansız Hava Aracı (SİHA) operasyonuna dair hazırladığı rapor gerekçe gösterilerek haklarında verilen kovuşturma izni nedeni ile 2020 yılında başlayan davaları Diyarbakır 13. Ağır Ceza Mahkemesi'nde 2021 boyunca devam etmiştir.

Ankara Barosu yönetim kurulu Nisan 2020'de Diyanet İşleri Başkanı Ali Erbaş'ın nefret söylemi nedeni ile yaptıkları açıklama nedeniyle haklarında kovuşturma izni verilerek soruşturmaya uğradılar. Soruşturma süreci sonunda haklarında halkı kin ve düşmanlığa tahrik suçundan bu yıl dava açıldı.

Aynı konuda İHD Ankara Şubesi de açıklama yapmış, yoğun olarak nefret söylemine muhatap olmuştur.

Ermeni soykırımı açıklamaları nedeni ile de ilk defa 2021 yılında İçişleri Bakanı tarafından İHD hedef gösterilmiştir.

Diyarbakır Barosu eski başkanı insan hakları savunucusu Tahir Elçi'nin 28 Kasım 2015 günü öldürülmesinin üzerinden yaklaşık 5 yıl geçtikten sonra devam eden soruşturma 2020 yılında davaya dönüştü. Dava devam ediyor.

İHD ve FDIH tarafından hazırlanan "Süregelen Baskılar Sivil Toplumun Varlığını ve İşleyişini Tehlikeye Atıyor" başlıklı rapor 6 Mayıs 2021 tarihinde yayınlandı⁹.

Bunların yanı sıra, TİHV ve İHD gibi insan hakları kuruluşlarının tüzel kişiliklerine yönelik hem idari hem de adli soruşturmalar söz konusudur. Türkiye'nin güneydoğusunda yer alan sokağa çıkma yasağı uygulanan yerleşim birimlerindeki ağır/ciddi insan hakları ihlallerinin belgelenmesi kapsamında TİHV, İHD, Gündem Çocuk Derneği, SES ve Diyarbakır Barosu ile birlikte Cizre ziyaretinden sonra hazırlanan rapor ile ilgili olarak başlatılan soruşturma süreçleri TCK 301. Madde bakımından sürmektedir.

5 Temmuz 2017'de 8 insan hakları savunucusu ve 2 danışmanın Uluslararası Af Örgütü Türkiye birimi tarafından düzenlenen insan hakları savunucularının refahı ve güvenliği konulu atölye çalışmasına katıldıkları sırada İstanbul Büyükkada'da gözaltına alınması ile başlayan dava süreci sürmektedir. Dava halen Yargıtay 16. Ceza dairesinde incelenmeyi beklemektedir.

Türk Tabipler Birliği'nin (TTB) Merkez Konseyi üyeleri ile Kamu Emekçileri Sendikaları Konfederasyonu (KESK) MYK üyeleri hakkında yaptıkları açıklamalar nedeniyle açılan davalar hala sürmektedir.

TİHV Dokümantasyon Merkezi'nin tespitlerine göre 2021 yılının ilk 11 ayında;

- Farklı dernek, vakıf, sendika, meslek örgütü, inisiyatif ve platformların üye ve yöneticisi olan en az 248 kişi gözaltına alındı, 69 kişi tutuklanırken 65 kişi adli kontrol şartıyla, 10 kişi ise ev hapsi tedbiriyle serbest bırakıldı.
- Farklı dernek, vakıf, sendika, meslek örgütleri, inisiyatif ve platformların üye ve yöneticisi olan en az 118 kişi hakkında daha önceden açılmış davaların görülmesine devam edildi.
- 2 hak savunucusu haklarında açılan davalarda toplam 8 yıl 4 ay hapis cezası ile cezalandırıldı, 2 hak savunucusu hakkında dava açıldı.

⁹ <https://www.ihd.org.tr/insan-haklari-savunucularinin-korunmasi-icin-gozlemevi-obs-ve-ihd-raporu-suregelen-baskilar-sivil-toplumun-varligi-ve-isleyisini-tehlikeye-atiyor/>

- 1 vakıf, 1 kültür merkezi ve 4 dernek binası polis tarafından basıldı ve arama yapıldı, en az 4 kişi gözaltına alındı.

Örgütlenme özgürlüğünü kullanılmaz hale getiren düzenlemelerin başında 3713 Sayılı Terörle Mücadele Kanunu gelmektedir. Söz konusu kanunun çeşitli maddeleri uyarınca haklarında açılan soruşturmalar ve hükmedilen yargı kararları sonucu seçilmiş yerel yöneticiler, siyasal parti, sendika, dernek veya vakıfların üye ve yöneticileri bu özgürlüklerini kullanamamaktadırlar.

TİHV Dokümantasyon Merkezi'nin tespitlerine göre 2021 yılının ilk 11 ayında:

- “örgüte yardım ve yataklık etmek”, “örgüt propagandası yapmak”, “örgüt üyesi olmak” ya da “eylem düzenleyecek olmak” gibi gerekçeler ile 10’u çocuk en az 1519 kişi gözaltına alındı, 5’i çocuk 229 kişi tutuklandı. 325 kişi adli kontrol şartıyla, 5 kişi ise ev hapsi şartıyla serbest bırakıldı.

- En az 369 kişi hakkında ‘örgüte yardım ve yataklık etmek’, ‘örgüt propagandası yapmak’, ‘örgüt üyesi olmak’, ‘Askerlik Kanunu’na muhalefet’ gibi gerekçeler ile daha önceden açılmış 28 davanın görülmesine devam edildi.

Diğer pek çok hak ve özgürlükle birlikte örgütlenme özgürlüğünün ağır biçimde ihlaline yol açan önemli bir uygulama da yerel yönetimlere kayyım atanmasını sağlayan düzenlemedir. 1 Eylül 2016 tarihinde OHAL kapsamında çıkarılan 674 sayılı Kanun Hükmünde Kararname (KHK) ile 5393 sayılı Belediye Kanunu’nun bazı maddelerinde değişiklikler yapılarak yerel yönetimlere kayyım atanması olanaklı kılınmıştır. Ancak bu kararname 24 Kasım 2016 tarihinde yasa haline getirilerek terör suçları iddiasıyla haklarında soruşturma ve kovuşturma açılan belediye başkanları, encümen veya meclis üyelerinin İçişleri Bakanlığı tarafından görevden alınarak yerine doğrudan kayyım atanması kalıcı hale getirilmiştir. Uygulama basit bir prosedür izlemektedir. Önce seçilmiş yerel yöneticinin hakkında Terörle Mücadele Kanunu’na muhalefet gerekçesiyle soruşturma başlatılmakta, bu kapsamda gözaltına alınmakta hatta tutuklanmakta, daha sonra da İçişleri Bakanlığı tarafından görevden alınarak yerine kayyım atanmaktadır.

TİHV Dokümantasyon Merkezi'nin tespitlerine göre 2021 yılının ilk 11 ayında;

- 4’ü belediye eş başkanı, 2’si eski belediye eş başkanı, 21’i belediye meclisi üyesi, 2’si il genel meclisi üyesi, 1’i belediye encümen üyesi ve 1’i muhtar olmak üzere yerel yönetimlere seçilmiş 31 kişi gözaltına alındı. 1’i belediye eş başkanı, 1’i eski belediye eş başkanı, 6’sı belediye meclisi üyesi olmak üzere 8 kişi tutuklandı. 5 kişi adli kontrol şartıyla serbest bırakıldı.

- 1 belediyeye kayyım atandı, 1 belediye eş başkanı ile belediye meclisi üyesi 8 kişi, il genel meclisi üyesi 3 kişi ve 4 muhtar İçişleri Bakanlığı tarafından görevden alındı.

Milletvekilli dokunulmazlıklarının kaldırılmasına yönelik yapılan Anayasa değişikliği de örgütlenme özgürlüğü açısından ciddi ihlallere yol açmaktadır. İktidar partisi AKP’nin talebiyle 20 Mayıs 2016 tarihinde TBMM Genel Kurulu’nda kabul edilen Anayasa değişikliği ile haklarında kesinleşen yargı kararları bulunduğu gerekçesiyle o dönemki HDP Eş Genel Başkanları Selahattin Demirtaş ve Figen Yüksekdağ dahil çok sayıda milletvekilinin TBMM üyeliği sona erdirilmiştir.

TİHV Dokümantasyon Merkezi'nin tespitlerine göre 2021 yılının ilk 11 ayında;

- 1 milletvekilinin vekilliği hakkında kesinleşmiş mahkeme kararına dayanarak düşürüldü ve tutuklandı. Daha sonra AYM kararı ile serbest bırakıldı ve milletvekilliği iade edildi.

- Önceki dönemlerde milletvekilliği yapmış 1 kişi tutuklandı.
- 9 milletvekili hakkında çeşitli gerekçeler ile soruşturma açıldı.

- AKP'den 1 milletvekili hakkında 1, CHP'den 15 milletvekili hakkında 17, DBP'den 1 milletvekili hakkında 10, DP'den 1 milletvekili hakkında 1, HDP'den 46 milletvekili hakkında 137, İYİ Parti'den 1 milletvekili hakkında 1, MHP'den 3 milletvekili hakkında 3, TİP'ten 2 milletvekili hakkında 2 ve bağımsız 1 milletvekili hakkında 2 olmak üzere toplam 71 milletvekili hakkında 174 fezleke TBMM'ye gönderildi.

2021 yılında muhalif siyasi partilere yönelik baskıları devam etti. TİHV Dokümantasyon Merkezi'nin tespitlerine göre 2021 yılının ilk 11 ayında;

- 11'i CHP, 12'si DBP, 1'i DEVA Partisi, 18'i Devrimci Parti, 3'ü EMEP, 28'i ESP, 482'si HDP, 1'i PSK, 1'i SOL Parti, 1'i SYKP, 2'si TİP, 10'u TKP olmak üzere siyasi parti üye ve yöneticisi 562 kişi gözaltına alındı.

- 8'i DBP, 1'i DEVA Partisi, 3'ü ESP, 60'ı HDP ve 1'i PSK üyesi olmak üzere 73 kişi tutuklandı. 123 kişi adli kontrol, 7 kişi ev hapsi şartıyla serbest bırakıldı.

- 3 milletvekili tehdit edildi, 1 milletvekiline saldırı girişiminde bulunuldu. 2 belediye başkanı saldırıya uğradı, 1 belediye eş başkanı ise tehdit edildi. 4 siyasi parti yöneticisi saldırıya maruz kaldı, 1 siyasi parti üyesi parti binasına düzenlenen silahlı saldırıda yaşamını yitirdi. 1 siyasi parti üyesi polis tarafından tehdit edildi. 3 siyasi partiye ait 3 il, 4 ilçe binası ile 1 standa 10 kez saldırı düzenlendi.

- Siyasi parti ve yöneticisi olan 427 kişi hakkında daha önceden açılmış 67 davanın görülmesine devam edildi. 2 siyasi parti yöneticisi hakkında soruşturma açıldı.

- 1 siyasi partinin genel merkezi, 2 il ve 1 ilçe binası ile 1 siyasi partinin 3 il, 19 ilçe binası olmak üzere siyasi partilere ait 26 binaya kolluk kuvvetleri tarafından baskın düzenlendi ve arama yapıldı.

KÜRT SORUNU

Kürt sorunu Türkiye'nin demokratikleşmesinin önündeki en büyük engellerden biri olarak varlığını koruyor. Sorunun barışçıl ve demokratik çözümüne yönelik esas olarak iktidar tarafından içtenlikli, bütünlüklü adımların atılmaması, yanı sıra Ortadoğu'daki gelişmelerin de etkisi ile 7 Haziran 2015 Genel Seçimlerinin hemen ardından başlayan silahlı çatışma ortamı halen sürmekte ve başta yaşam hakkı olmak üzere ağır ve ciddi insan hakları ihlallerine yol açmaktadır. Bu ihlaller, siyasi iktidarın Kürt sorununa yönelik şiddet politikalarını aynı zamanda kendi iktidarını sürdürmek için kullandığını da göstermektedir. Dolayısıyla bu sorunun çözümü Türkiye demokrasisinin gelişebilmesi için bir zorunluluktur.

2015-2016 yıllarında yoğun biçimde uygulanan, uygulandığı il ve ilçelerde yaşadığı bilinen en az 1,8 milyondan fazla kişinin en temel yaşam ve sağlık haklarının ihlâl edilmesine yol açan, Avrupa Hukuk Yoluyla Demokrasi Komisyonu (Venedik Komisyonu) ve Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komiseri'nin raporlarında gerek iç gerekse uluslararası hukuk açısından yasal dayanağının bulunmadığı açıkça belirtilen 'aralıksız/günboyu süren sokağa çıkma yasakları' daha kısa süreli ve küçük ölçekli de olsa tüm olumsuzlukları ile birlikte 2021 yılında da sürmüştür. İHD Dökümantasyon Birimi'nin tespitlerine göre;

- 1 Ocak 2021 -18 Kasım 2021 tarihleri arasında Bitlis'te 32 mahalle (3 kez, toplam 21 gün) ve 103 köyde (3 kez toplam 9 gün) sokağa çıkma yasağı ilan edilmiştir.

- 1 Ocak 2021 -18 Kasım 2021 tarihleri arasında Mardin'de 66 mahalle (9 kez toplam 10 gün) ve 1 Mezra (1 kez toplam 1 gün) olmak üzere 17 kez sokağa çıkma yasağı ilan edilmiştir.

Siyasal iktidarın her şeyi güvenlik sorunu olarak gören, kutuplaştırıcı, siyasal görüşleri, inançları, etnik kimlikleri, cinsiyetleri ve cinsel yönelimleri farklı olanlara yönelik ötekileştirici politikaları ayrımcılığın ve nefretin, dolayısıyla şiddetin toplum içinde yayılmasını teşvik ediyor. Özellikle de toplum içinde Kürtlere yönelik nefret içerikli yok edici saldırıların artmasına, barışçıl bir arada yaşama iradesinin zedelenmesine yol açıyor.

TİHV Dokümantasyon Merkezi'nin tespitlerine göre 2021 yılının ilk 11 ayında:

- Kürtlere yönelik ırkçı ve nefret içerikli saldırılar sonucu 9 kişi yaşamını yitirmiş, 25 kişi yaralanmıştır.

İktidar bloğunun Kürt sorununa yönelik imha ve inkâr politikalarına toplumun güçlü bir itirazı anlamına gelen 31 Mart 2019 yerel seçimlerinin sonuçlarını yok sayan kayyım atamaları, seçilmiş Kürt siyasilerin tutuklanmaları gibi demokrasi dışı uygulamalar 2021 yılında da devam etti. Örgütlenme özgürlüğü başlığı altında ayrıntılı olarak aktarılan ihlaller yaşandı. Seçmen iradesi ve demokratik değerler ayaklar altına alındı.

Başta HDP'nin eski Eş Genel Başkanları Selahattin Demirtaş ve Figen Yüksekdağ olmak üzere çok sayıda seçilmiş Kürt siyasetçinin tutuklu bulunması veya hapis cezaları ve uzak cezaevlerine sürgünler ile cezalandırılmaları adil yargılanma, seçme seçilme, örgütlenme, düşünce ve ifade özgürlüğü gibi pek çok temel hak ve özgürlüğün ihlaline yol açmaktadır.

Özellikle son genel seçimlerde 6.5 milyon yurttaşın oyunu almış olan HDP'nin kapatılması girişimi, başta Kürtler olmak üzere Türkiye toplumunun önemli bir bölümünü katılım ve temsil mekanizmalarının dışına itecek, siyasal hakları kullanma imkanından yoksun bırakacaktır. Bu durum toplumsal barışa ve bir arada yaşama iradesine büyük zararlar verecek olması bakımından son derece kaygı verici bir gelişmedir.

Bizler, Kürt sorununun her zaman demokratik ve barışçıl çözümünü savunduk. Bunda ısrarlıyız. O nedenle, çatışmaların hemen şimdi durmasını istiyoruz. Çatışmasızlık ortamının tesisi ile birlikte çatışmasızlık halinin yaşanan olumsuzluklardan da hareketle tahkim edilmiş bir hale getirilerek güçlendirilmesi, izlenmesi ve toplumsal barışın sağlanabilmesi için tüm tarafların içtenlikli, etkin programlar geliştirmesi gerekmektedir.

KADINA YÖNELİK ŞİDDET SORUNU

2021'in ilk 11 ayında erkekler en az 290 kadını, 30 çocuğu öldürdü. 193 kadının ölümü şüpheli olarak basına yansıdı. Erkekler 89 kadına tecavüz etti, 412 kadını taciz etti, 642 kadını seks işçiliğine zorladı, 732 kadına şiddet uyguladı, 171 çocuğu istismar etti.

2021 yılında da kadın ve LBTİ+ hakları kapsamında 8 Mart Dünya Kadınlar Günü, 25 Kasım Kadına Yönelik Şiddete Karşı Uluslararası Mücadele Günü, Onur Yürüyüşleri ve Türkiye'nin İstanbul Sözleşmesi'nden çekilmesini protesto amacıyla yapılan barışçıl toplantı ve gösteriler kolluk güçlerinin engelleme ve şiddetine mazur kaldı. Ayrıca, Boğaziçi Üniversitesi'ne Cumhurbaşkanı tarafından rektör atanmasına yönelik çeşitli illerdeki protestolarda LBTİ+ sembollerinin ve aktivistleri özel olarak hedef alındı, Boğaziçi Üniversitesi LBTİ Çalışmaları Aday Kulübü kapatıldı. Kampus önünde yapılan eylemde "gökkuşağı bayrağı" taşıdıkları gerekçesiyle gözaltına alınan 12 kişi hakkında dava açıldı.

TİHV Dokümantasyon Merkezi'nin verilerine göre 2021 yılının ilk 11 ayında;

- 22 barışçıl toplantı ve gösteriye kolluk güçleri tarafından müdahale edildi, 8 toplantı ve etkinlik engellendi.
- Müdahaleler sonucunda en az 191 kişi gözaltına alındı, 4 kişi yaralandı.

- Gözaltına alınanlardan 7 kişi adli kontrol, 2 kişi ev hapsi şartıyla serbest bırakıldı.
- En az 2 kişi çıplak aramaya, 1 kişi tecavüz tehdidine, 1 kişi tacize maruz kaldı.

20 Mart 2021 tarihinde Resmi Gazete’de yayımlanan Cumhurbaşkanı Kararı ile Türkiye İstanbul Sözleşmesi’nden çekildi. Kararda şöyle denilmektedir: “Türkiye Cumhuriyeti adına 11/5/2011 tarihinde imzalanan ve 10/2/2012 tarihli ve 2012/2816 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile onaylanan Kadınlara Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi’nin Türkiye Cumhuriyeti bakımından feshedilmesine, 9 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinin 3’üncü maddesi gereğince karar verilmiştir.”

İstanbul Sözleşmesi, kadına yönelik şiddet ve ev içi şiddeti ele alan ve ayrıntılı bir şekilde tanımlayan en kapsamlı uluslararası sözleşmedir. Sözleşme hükümleri, önleyici ve koruyucu tedbirlerden, söz konusu ciddi insan hakları ihlalleri karşısında yeterli ceza adaleti uygulamalarının sağlanması için yükümlülükler kadar çok çeşitli tedbirler içermektedir. Sözleşme, kadına yönelik şiddetin temel nedenlerinin (örneğin toplumsal cinsiyet kalıp yargıları, kadın açısından zararlı gelenekler ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin genel yansımaları vb.) ele alınmasını talep ederek bu alanda yeni bir adım atmaktadır. Sözleşme, aynı zamanda kadınları şiddete karşı korumak üzere devletlerin sorumluluk ve yükümlülüklerini hükme bağlayan bir metindir. Kısacası, kadına yönelik şiddete bir isim verilmesini ve bunun bir suç olarak kabul edilmesini sağlayan Sözleşme, böylelikle şiddet olgusunun ortadan kaldırılmasında geniş imkânlar sağlayan uluslararası bir enstrümandır. Türkiye’nin ev sahipliğinde 11 Mayıs 2011 tarihinde İstanbul’da gerçekleştirilen toplantıda imzaya açılan sözleşme 2020 yılı itibarıyla Avrupa Konseyi’ne üye olan 47 ülkeden Rusya ve Azerbaycan hariç 45 ülke tarafından imzalandı. Türkiye, Sözleşmeyi 14 Mart 2012 tarihinde hiçbir çekince koymaksızın onaylamış ve 1 Ağustos 2014 tarihinde yürürlüğe koymuştur. Ancak 9 yıl sonra, bütün itirazlara rağmen, Cumhurbaşkanı kararıyla İstanbul Sözleşmesi’nden çekilmiştir.

8 Mart Dünya Kadınlar Günü kapsamında 6 Mart 2021 tarihinde İstanbul’un Kadıköy ilçesinde yapılan mitinge katılmak isteyen LGBTİ+ kortejinin alana girmesine polis tarafından izin verilmedi. Ayrıca polisin LGBTİ+ sembollerinin ve gökkuşağı renginde şemsiyelerin miting alanına alınmasına izin vermediği. Miting sonrasında polis LGBTİ+ aktivistlerinin olduğu bir taksiyi durdurdu ve içindekileri fiziksel şiddet kullanarak gözaltına aldı. LGBTİ+’ların gözaltına alınmasına itiraz eden kadınlar da polis tarafından fiziksel şiddet kullanılarak gözaltına alındı.

8 Mart 2021 tarihinde İstanbul’da İstiklal Caddesi’nde yapılan Feminist Gece Yürüyüşü’ne katılan 18 kişi yürüyüş sırasında atılan sloganlarda ‘Cumhurbaşkanı’na hakaret edildiği’ gerekçesiyle 10 Mart 2021 tarihinde evlerine yapılan polis baskınlarıyla gözaltına alındı. 18 kadından 2’sinin gözaltında çıplak arama uygulamasına maruz bırakıldığı öğrenildi.

İstanbul Sözleşmesi’nin imzalanmasının 10. yıldönümü ile ilgili, 11 Mayıs 2021 tarihinde İstanbul’un Beyoğlu ilçesinde Yaşamak İstiyoruz İnisiyatifi üyeleri tarafından yapılan basın açıklamasına müdahale eden polis 3 kişiyi fiziksel şiddet kullanarak gözaltına aldı.

Ankara’da İstanbul Sözleşmesi ile ilgili yapılan eylem nedeniyle 33 kişi hakkında dava açıldı. 7 Haziran 2021 tarihinde görülecek duruşma öncesinde Ankara Adliyesi önünde yapılan basın açıklamasına müdahale eden polis 15 kişiyi fiziksel şiddet kullanarak gözaltına aldı. Polisin biber gazı kullandığı müdahale sırasında 1 kişinin astım krizi geçirdiği bildirildi.

16 Haziran 2021 tarihinde Ankara’nın Çankaya ilçesindeki Sakarya Caddesi’nde İstanbul Sözleşmesi ile ilgili düzenlenecek mitinge çağrı yapmak için yapılan basın açıklamasına müdahale eden polis 18 kişiyi fiziksel şiddet kullanarak gözaltına aldı. Gözaltına alınan kadınların gözaltı aracında

işkence ve diğer kötü muameleye maruz kaldığı, tecavüz ile tehdit edildiği ve 1 kadının tacize maruz kaldığı öğrenildi.

19 Haziran 2021 tarihinde İzmir’de yapılmak istenen LGBTİ+ Onur Yürüyüşü’ne polis tarafından izin verilmedi.

Onur Haftası kapsamında 22 Haziran 2021 tarihinde İstanbul’un Adalar ilçesinde yapılması planlanan pikniğin polisin mekân sahibini tehdit etmesi üzerine iptal edilerek Şişli ilçesindeki Maçka Parkı’na taşındığı öğrenildi. Polis, Maçka Parkı’nda yapılmak istenen pikniğe Kaymakamlık’ın yasaklama kararını gerekçe göstererek müdahale etti. Gökkuşluğu renginde maske takanları, üzerinde gökkuşluğu rengi olanları parka almayan polis, piknik için parkta bulunanları ise fiziksel şiddet kullanarak zorla parktan çıkardı. Müdahale sonucu 1 kişi gözaltına alındı, 1 kişinin kolu kırıldı.

Beyoğlu Kaymakamlığı, 26 Haziran 2021 tarihinde yaptığı açıklama ile Onur Haftası kapsamında 26 Haziran 2021 tarihinde İstanbul’un Beyoğlu ilçesindeki İstiklal Caddesi üzerinde yapılmak istenen Onur Yürüyüşünü ve aynı kapsamda yapılacak her türlü eylemi yasakladı. Yasaklama kararına rağmen Onur Yürüyüşünü gerçekleştirmek için İstiklal Caddesi üzerinde toplanan gruplara polis müdahale etti. İstiklal Caddesi ve çevresinde gün boyu süren müdahaleler sırasında çok sayıda kişinin polisin fiziksel şiddetine maruz kaldığı, 47 kişinin işkence ve kötü muamele ile gözaltına alındığı öğrenildi. Gözaltına alınanların vücutlarının çeşitli yerlerinden yaralandıkları bildirildi. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği 28 Haziran 2021 tarihinde yaptığı bir açıklama ile İstanbul’da Onur Yürüyüşü’ne yönelik polis müdahalesini kınayarak cinsel yönelim ve cinsiyet kimliğine dayalı ayrımcılık ve şiddeti sona erdirmek için, Türkiye’yi işkence ve şiddeti engellemek, cinsel yönelim ve cinsiyet kimliğinin suç olmaktan çıkarılması ve ifade özgürlüğünün korunması gibi acil önlemleri almaya çağırıldı.

Onur Haftası kapsamında 29 Haziran 2021 tarihinde Ankara’nın Çankaya ilçesindeki Tunalı Hilmi Caddesi’nde yapılan Onur Yürüyüşüne biber gazı ile müdahale eden polis 20 kişiyi fiziksel şiddet kullanarak gözaltına aldı.

Onur Haftası kapsamında 29 Haziran 2021 tarihinde Eskişehir’de yapılan Onur Yürüyüşü öncesinde gökkuşluğu renginde semboller taşıdıkları gerekçesiyle 5 kişi gözaltına alındı. Daha sonra gerçekleştirilen Onur Yürüyüşü’ne de müdahale eden polis en az 15 kişiyi fiziksel şiddet kullanarak gözaltına aldı. Ayrıca 2 gazeteci, polis müdahalesine karşı çıkan Eskişehir Barosu Ayrımcılıkla Mücadele Komisyonu üyesi avukat Anıl Yüksel ile iki turist de gözaltına alındığı öğrenildi.

ÇOCUK HAKLARI

Çocuk Haklarına Dair Sözleşme dünya genelinde en çok ülke tarafından kabul edilen insan hakları belgesi olma özelliğini taşımasına karşın dünyanın her yerinde çocukların hakları yoğun bir şekilde ihlal edilmektedir.

Bütün dünyayı etkisi altına alan pandemi süreci, çocukların da yaşam rutinlerini olumsuz yönde etkiledi. Dünya Sağlık Örgütü raporlarına göre çocukların Covid-19’dan hayatını kaybetme oranı oldukça düşük olsa da süreçten en çok etkilenenler yine çocuklar oldu. Çocuklar, doğalarına aykırı bir biçimde uzun süre evlerde kapalı kaldılar ve hala kalmaya devam ediyorlar. Pandemi döneminde kadınlara ve çocuklara yönelik şiddet % 27,8 oranında arttı.

Salgınla mücadele kapsamında alınan önlemler kapsamında okulların kapatılmasından dolayı uygulanan uzaktan eğitim, eğitim sisteminin sorunlarının daha fazla görünür olmasına yol açtı. Çocukların büyük çoğunluğu internete erişimin, bilgisayar, tablet, cep telefonu ya da uygun zaman ve mekânın olmayışı gibi nedenlerle, eğitim hakkından mahrum bırakıldı.

Covid-19 salgını önlemleri dahilinde çıkarılan İnfaz Yasası, hapisanelerdeki çocukları doğrudan kapsamadı. Ceza indirimleriyle bırakılan çocuklara dair de aydınlatıcı bir açıklama yapılmadı. Çocuk hapisanelerinden çocuklar ile ilgili yeterli bilgi alınamadı. Adalet Bakanlığı'nın verilerine göre 31 Ekim 2021 tarihi itibarıyla hapisanelerde 566'sı hükümlü 1347'si tutuklu olmak üzere toplam 1913 çocuk mahpus bulunmaktadır.

Yüzbinlerce çocuk güvencesiz sağlıksız koşullarda çalışmak zorunda bırakılmakta. İşçi Sağlığı ve İşgüvenliği Meclisi'nin tespitlerine göre 1 Ocak 2021 ile 20 Kasım 2021 tarihleri arasında en az 57 çocuk çalışırken yaşamını yitirdi.

TİHV Dokümantasyon Merkezi'nin verilerine göre 2021 yılının ilk 11 ayında;

- Mayın ve sahipsiz bomba vb. maddelerin patlaması sonucu en az 2 çocuk yaşamını yitirdi 1 çocuk yaralandı.
- Güvenlik güçlerine ve veya resmi kurumlara ait araçların çarpması sonucu en az 4 çocuk yaşamını yitirdi 6 çocuk ise yaralandı.
- Çeşitli gerekçelerle yapılan barışçıl toplantı ve gösterilere kolluk güçleri tarafından yapılan müdahaleler sonucunda en az 28 çocuk işkence ve kötü muamele niteliğindeki uygulamalar ile gözaltına alındı.

Ayrıca 2021 yılının ilk 11 ayında;

- TİHV'e işkence ve diğer kötü muameleye maruz kaldığı iddiasıyla toplam 62 çocuk başvurmuştur.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine göre 2020 yılında güvenlik birimlerine 171.000 çocuk mağdur olarak, 114.000 çocuk ise suç işlediği gerekçesiyle gelmiş yada getirilmişlerdir.

MÜLTECİLER/SIĞINMACILAR/GÖÇMENLER

Artık Türkiye toplumunun asli unsuru, bir parçası haline gelen sığınmacı ve mülteciler, hala her türlü ayrımcılığa ve istismara, nefret söylemine ve ekonomik sömürüye yoğun bir şekilde maruz kalıyorlar. 2021 yılında kolluk güçlerinin, sivil kişilerin şiddet ve nefret saldırılarına maruz kalan sığınmacı ve mülteciler yaşamlarını yitirdiler. İnsan kaçakçıları tarafından ölüme sürüklendiler. Salgının fiziksel, ruhsal, sosyal ve ekonomik tüm sonuçlarını en ağır bir şekilde yaşayan sığınmacılar/mülteciler/göçmenler, ne yazık ki toplumumuz açısından görmezden gelinen hatta gözden çıkarılan hayatlar oldular.

25 Kasım 2021 tarihi itibarıyla Türkiye'de kayıt altına alınmış geçici koruma altındaki Suriyeli sayısı 3 milyon 738 bin 32 dir. Bu kişilerin 1 milyon 771 bin 666'sını (% 47,4) 0 - 18 yaş arası çocuklar oluşturuyor. 0 - 18 yaş arası çocuklarla kadınların toplamı ise 2 milyon 647 bin 702 dir.¹⁰ Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (UNHCR) kayıtlarına göre 28 Ekim 2021 itibarıyla uluslararası koruma ile Türkiye'de yaşayan diğer milletlerden sığınmacı sayısı ise 330.000'dir.¹¹

Türkiye'de yaşayan mülteci/sığınmacıların yaşadığı ekonomik ve sosyal zorluklar, Covid-19 salgını kapsamında alınan önlemler ve yaşanan ekonomik kriz ile daha da derinleşti. İş ve gelir kaybı,

¹⁰ <https://multeciler.org.tr/turkiyedeki-suriyeli-sayisi/>

¹¹ <https://www.unhcr.org/tr/wp-content/uploads/sites/14/2021/12/UNHCR-Turkey-Operational-Update-October-2021F.pdf>

güvencesiz ve kötü koşullarda çalışma, sağlık hakkına ve eğitime erişimde problemler artarken mülteci/sığınmacılara yönelik nefret söylemi ve ırkçı saldırılar da yoğunlaştı.

Nefret söylemi ve ayrımcılığın bizzat yetkililer tarafından geliştirilmesi kaygı vericidir. 2021 yılında bu yaklaşımın en çarpıcı örneklerini Bolu ve İstanbul Fatih Belediyelerinin aldığı kararlar oluşturmaktadır. Sözkonusu belediyeler oturma izni olanlar da dahil yabancılara ev kiralanması yasaklandı, yabancı uyruklu kişilerin su faturası ve katı atık vergisi ücretlerine 10 kat zam yapılacağı açıklandı.

TİHV Dokümantasyon Merkezinin tespitlerine göre 2020 yılının ilk 11 ayında;

- İzmir Harmandalı Ger Gönderme Merkezi'ndeki yangında, Muğla'da teknelerin batması sonucu, Van'da gözaltına alınmış mülteci/sığınmacı/göçmenleri taşıyan askeri aracın devrilmesi, yine Van'da mülteci/sığınmacı/göçmenleri taşıyan aracın devrilmesi ve yine Van'da tespit edilen toplam 5 olayda 6 kişi yaşamını yitirmiş, 15 kişi ise yaralanmıştır.

- 7 ayrı olayda ırkçı ve nefret içerikli saldırılar sonucu 5 kişi ise yaralandı.
- Güvenlik güçlerinin ateş açması sonucu 2 kişi yaşamını yitirdi, 4'ü çocuk 12 kişi yaralandı.

- 12 kişi işkence ve diğer kötü muameleye maruz kaldı.
- İstanbul sözleşmesinin fesih edilmesini protesto etmek için yapılan eyleme katıldıkları gerekçesiyle İran vatandaşı 4 mülteci gözaltına alınıp sınır dışı edilmek üzere Aydın Geri Gönderme Merkezine götürüldü.

- Muz yedikleri görüntüleri sosyal medyada paylaştıkları gerekçesiyle 31 kişi gözaltına alındı.

Ayrıca İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Meclisi'nin (İSİG) verilerine göre 2021 yılının ilk 10 ayında iş kazaları/cinayetleri sonucu en az 71 mülteci/sığınmacı/göçmen yaşamını yitirmiştir.

4-5 Ekim 2021 tarihlerinde İstanbul'un Ümraniye ilçesinde ağırlıklı Suriyeli sığınmacıların çalıştığı geri dönüşüm depolarına polis ve zabıta ekipleri baskın sonrasında İstanbul Valiliği tarafından yapılan " (...) Bu işyerlerinde, sosyal güvenceden yoksun bir şekilde çalıştırıldıkları tespit edilen düzensiz göç kapsamındaki (33) yabancı uyruklu şahıs, sınır dışı işlemleri yapılmak üzere İl Göç İdaresi Müdürlüğü'ne teslim edilmiştir." şeklindeki açıklama mülteci ve sığınmacıların insan olmaktan nasıl çıkarıldıklarının açıkça itirafıdır.

EKONOMİK ve SOSYAL HAKLAR

Türkiye son kırk yılın en ağır ekonomik krizlerinden birini yaşıyor. Yıllardır uygulanan borçlanmaya dayalı neoliberal ekonomi politikalarının sebep olduğu yoksullaşma, güvencesizleşme ve örgütsüzleşme, OHAL uygulamaları ile daha da derinleşmiş ve süreklilik kazanmıştır. Covid-19 salgını ile birlikte bu tablo daha vahim bir görünüm kazanmıştır. Bugün ülkede hem biyolojik hem de sosyal yaşamını sürdürülebilmesi için salgın koşullarında çalışmak zorunda olan milyonlarca kişi bulunmaktadır.

Bu ihlallerin en başında ise iş cinayetleri gelmektedir. İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Meclisi'nin (İSİG) verilerine göre iş kazaları/cinayetleri sonucu Türkiye'de 2021 yılının ilk 10 ayında en az 1853 işçi yaşamını yitirmiştir. Yıl içinde yaşanan iş cinayetlerinin toplam sayısı içinde, tüm tespit zorluklarına karşın, Covid-19 nedeniyle yaşamını yitiren işçilerin sayısı azımsanmayacak bir orandadır. İşsizlik ve yoksulluk en çok kadınları, çocukları ve mültecileri/ sığınmacıları/göçmenleri etkilemektedir.

Covid-19'un sağlık çalışanları için iř kazası ve meslek hastalığı olarak kabul edilmesi için gerekli düzenlemeler hala yapılmadı.

Pandemi koşullarında yoksulluğun giderek arttığı Türkiye'de, işçi ve emekçilerin kazanılmış haklarına dokunulmamalı, asgari ücret vergi dışı bırakılarak 4 kişilik ailenin yoksulluk sınırı dikkate alınarak belirlenmeli, enflasyon rakamları manple edilmemeli, kıdem tazminatına dokunulmamalıdır. İşçi ve emekçilerin hak arama eylemleri yasaklanmamalı, grev ve toplu sözleşme hakları güvence altına alınmalıdır.

TÜRKİYE İNSAN HAKLARI VAKFI

T: +90 (312) 310 66 36

F: +90 (312) 310 64 63

tihv@tihv.org.tr

www.tihv.org.tr

İNSAN HAKLARI DERNEĞİ

T: +90 (312) 230 35 67-68-69

F: +90 (312) 230 17 07

posta@ihd.org.tr

www.ihd.org.tr